

hogy egy-egy civakodás után annál forróbb lázban olvadjanak össze leveleikben. (Kafka-kutatók szerint a „Kastély” Friedájában fellelhetjük Milena egyéniségének több vonását: ezt a regényét Kafka 1920—22 között, tehát a Milena-korszakban írta.) Nem egyszer támad az a benyomásunk, hogy a szerelmesek egyike sem akarta igazán az együttélést, noha szenvedélyesen áhítozott utána. Milena nem tud, nem akar kibontakozni házassága sok megaláztatással járó kötelékéből, Kafka pedig — fél a házasságtól. Talán azért is, mert nagyon komolyan veszi a házasság intézményét, szinte vallásos áhitattal emlegeti a családot, az emberi együttélés ez alapsejtjét; a társadalomból e levelek írása idején szinte nem is lát egyebet.

A Milena-levelekben Kafka egyéniségének néhány olyan vonását fedezzük fel, amelynek eddig — főként ami művészetének és világmébének indítékait illeti — nem tulajdonítottunk nagyobb fontosságot. Az önmegalázásra, önlebecsülésre való hajlandósága mellett feltűnik a realitásokkal nem számoló, megalkuvást nem ismerő, szinte konok törekvése az erkölcsi tisztaságra, becsületességre. Világosabban feltárulnak örök meghasonlottságának gyökerei: viszonya családjához, apjához (apai ágon csupa hatalmas fizikumú, csupa sikeres ember, anyai ágon tudós rabbik); szegénysége; rettegése a „kitartott”, a teljességgel „haszontalan” családtag szerepétől; betegsége, amely eleve determinálja helyzetét az egészségesek, az erősek világában; s legfőképpen: zsidósága. Ez utóbbinak láthatóan igen nagy a szerepe Kafka egész életérzésében, világszemléletében. Élete utolsó szakaszában sokat foglalkozik a cionizmussal, elvágódik Palesztinába, lázasan tanul héberül. Végül zsidóként érzett üldözöttsége, kizsároltsága adja meg romantikus, fájdalmas szerelmének alaphangját a cseh-nemesi Milénához; viszont boldog beteljesülésre és harmóniára talál a vele gondolkodásban is rokon, cionista Dora Dymant szerelmében.

Milena négy évig raboskodott a ravensbrücki koncentrációs táborban. Egyéniségéről, magatartásáról melegen emlékezik meg könyvében Buber-Neumann asszony („Kafkas Freundin Milena”, München, 1963. — Milena, Kafka barátnője). Milénának Kafkához intézett levelei elvesztek, csupán a Marx Brodnak írt nyolc levele maradt fenn, ezeket a címzett köze is adta „Franz Kafka, eine Biographie” című könyvében (Frankfurt a/M., 1963.) A Milena-levelek jelentőségét nem annyira abban látjuk, hogy velük netán valami új, nagy értékű költői művel gyarapodott volna Kafka oeuvre-je; sokkal inkább abban, hogy elősegítik a Kafkáról, művészetének belső indítékairól, a költő egyéniségéről kialakulóban levő képünk tisztulását, gazdagodását.

FAY ÁRPÁD

A KLASSZICIZMUS

A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta és fordította Rónay György. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1963.

A Gondolat Kiadónak az egyes stílusokat, illetve stílusirányokat ismertető sorozatában előkelő helyet foglal el Rónay Györgynek a klasszicizmust bemutató kötete. Felesleges immár a sorozat jelentőségét, a művészeti stílusok és irányzatok ismertetésének fontosságát méltatni, valamint az sem szorul igazolásra, hogy a klasszicizmus, mint a stílusok egyik legfontosabbika méltán kapott helyet a sorozat első köteteinek sorában. Rónay könyve is a jól bevált módszert alkalmazza: terjedelmes bevezető tanul-

mány, a klasszicizmus poétikáját, esztétikai felfogását illusztráló szemelvények, az építészet és a képzőművészetek köréből vett illusztrációk, valamint bibliográfia segítségével kalauzolja el az olvasót a klasszicizmus kérdéseiben. A kötet szoros belső egysége elsősorban annak köszönhető, hogy a szerző egy személyben tudós és költő, hogy az igényes bevezető tanulmány írója azonos a prózai és verses szemelvények kitérő fordítójával. Külön elemzés tárgya lehetne a Rónay Györgytől már eddig is megszokott nagyszerű műfordítói teljesítmény, figyelmünket azonban most inkább a bevezető tanulmányra és a kötet szerkezetére, összeállítására korlátozzuk.

A kötet magas tudományos színvonalát

a szerzőnek a francia irodalomban való kiváló jártassága eleve biztosítja. A klasszicista irodalom a legtisztábban a francia irodalomban fejlődött ki, s ezért általános kérdései, egyetemes története is leginkább a francia irodalomból kiindulva érthetők meg. A figyelemnek csupán az irodalomra, s ezen belül főként a franciára való összpontosítása azonban egyoldalúság forrása is lehet. Rónay ugyan tanulmánya elején a klasszikus, klasszicitás, klasszicizmus kifejezések történetét, jelentésváltozatait széles alapon fejti ki, a továbbiakban pedig bőven foglalkozik a német irodalommal (számos szemelvényt is fordítva belőle), s némileg a klasszicizmus olasz vonatkozásaival is, az egyoldalúságot mégsem tudja elkerülni. Igaz, ez termékeny egyoldalúság, hiszen a francia példákon elemezve a klasszicizmus fő kérdéseit, e nagy történelmi stílus legfontosabb jellegzetességeit tudja vizsgálni, s szintén a francia művek alapján szállhat a legerőteljesebben szembe azzal a hamis közvélekedéssel, mely a klasszicizmusban csupán száraz pedantériát, a költői alkotásnak merev szabályok közé szorítását sejtí. A klasszicizmus történeti helyét azonban már kevésbé sikerül ezzel a módszerrel kijelölnie. Itt nemcsak azt fájjaljuk, hogy a kelet-európai — köztük nem utolsósorban a magyar — klasszicizmus kívülrekezd könyve keretein, minnek folytán a klasszicizmusnak a nemzeti ébredéssel való összefüggései is homályban maradtak, hanem még inkább, hogy a képzőművészeti, építészeti és zenei tanulságokat alig-alig kamatoztatta. Pedig egy-egy stílus korszakhatárait, földrajzi elterjedését és társadalmi alapját illetően ezek a művészetek nem nyújtanak kevesebb támpontot, mint az irodalom. S míg a klasszicizmus esetében irodalmi téren valóban a franciáké és a németeké a

vezető szerep, a zene központja Bécs volt, a klasszicista építészet pedig Angliában és Kelet-Európában jutott a legnagyobb szerephez.

Rónay tanulmányában a finom megfigyelések sokasága és a történeti-társadalmi összefüggések világos rajza gyakran keveredik a stílustipológiai szemlélet maradványaival — többnyire elavult források hatásaként (Toffanin, D'Ors, Mátrai 1943-ból való cikke stb.), illetve Curtius nagyszabású, ám koncepciójában felette vitatható könyve nyomán. Így a klasszicizmus olykor nem mint a barokkot felváltó és a romantikát megelőző nagy történeti stílusrendszer jelentkezik, hanem mint a barokk vagy a romantika metafizikus ellenpárja, mely így történeti képződményből időtlen jelenségé alakul. Mintha Rónay kísérletet akarna tenni a stílustörténeti és a stílustipológiai elv egyesítésére; ez azonban aligha keresztülvihető, minthogy a kettő gyakorlatilag kizárja egymást. Szóvá tehetjük még, hogy a szerző nem eléggé hasznosítja az újabb barokk-kutatások eredményeit, s ezért félig-meddig habozva szól csak Tasso, Corneille, Milton barokk jegyeiről, holott erről már bőséges anyag, számos eredményes kutatás áll rendelkezésre.

A stílus kutatás az újabb irodalomtörténeti és esztétikai tanulmányokban hosszú ideig túlságosan háttérbe szorult. Az utóbbi évek felpeldült érdeklődése nem utolsósorban annak köszönhető, hogy az egyes stílusokról, vagy a stílusról általában értekező tanulmányok kitűnnek gazdagságukkal, érdekes kérdésfelvetéseikkel, találó megfigyeléseikkel, helyeslésre és ellentmondásra egyaránt készítő megállapításaikkal. Ezek sorába tartozik — újabb stílustörténeti irodalmunk értékes alkotásaként — Rónay könyve is.

KLANICZAY TIBOR

AZ OLVASÓI IGÉNY IRODALOMFORMÁLÓ EREJE

Szobotka Tibor: *Közönség és irodalom*. Gondolat Könyvkiadó, 1964.

Az utolsó években elszoktunk az olyan írásoktól, amelyeket nem kötnek az eleve elrendezottség, a merev szerkezeti pedantéria szabályai, hanem szabad hajlékonysággal járnak tárgyuk fő- és mellékútjait. Szobotka Tibor könyve ilyen munka.

A bevezető fejezet a címben említett közönség és irodalom bonyolult kölcsön-

hatásának elemzését adja. A szerző Szabolcsi Bencére, Thienemann Tivadarra, Lewin L. Schückingre és másokra hivatkozva arra emlékeztet bennünket, hogy irodalom nincs közönség nélkül; nemcsak az irodalom formálja, neveli közönségét, hanem a közönség igénye is visszahat az irodalomra, befolyásolja az irodalmi alkotások tartalmát és formáját. De hogyan és mennyiben? Szobotka Tibor Vanszlovot idézi: „Az emberek művészi tevékenysége a termelő tevékenység alapján